

Dr. sc. Edina Solak
Dr. sc. Muharrem Dayanç

MEHMET KAPLAN *RAHMET* İSTEDİ

Özet

Mehmet Kaplan, 18 Mart 1915'te -Çanakkale'de büyük bir zaferin kazanıldığı tarihte- Sivrihisar'da dünyaya gelir. Bir taşra kasabasında dünyaya gözlerini açan bu insan, akademik hayata atıldıktan sonra yazdığı yazılar, yetiştirdiği bilim insanları ve öncülüğünü yaptığı bilim dalları ile yaşadığı yüzyılda iz bırakmış insanlardan biridir.

Bu bildiride Mehmet Kaplan'ın öncelikle yazdığı denemelerden ve yakın çevresinde bulunan insanların hatıralarından hareketle "su/yağmur" kavramlarına yüklediği anlamlar üzerinde durulacaktır. Bu kavramlar bizi soyut anlamda rahmete, Kaplan'ın hayatındaki rahmetin kaynağı olan annesi Sıdika Hanıma götürecektir.

Bildiride, Kaplan'ın bir ömür boyu anne denen rahmeti hatırlayışı ve özleyişi de edebi metinlerden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelime: *Mehmet Kaplan, anne, rahmet, edebi metinler, su/yağmur kavramları*

Giriş

18 Mart 1915'te dört çocuklu bir ailenin ikinci çocuğu olarak Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde dünyaya gelen Mehmet Kaplan artık yüz yaşında. Kâğıt üzerinde yetmiş bir yıl yaşayan ama sosyal ve kültürel anlamda âdeta birkaç asrı bütün trajedi ve değişimleriyle birebir müşahede eden Kaplan, bilim insanlığının yanı sıra iyi bir gözlemci olarak da dikkati çeker.

1. Mehmet Kaplan

Hadiselerin özünü anlama/kavrama noktasında gözü açılır açılmaz hayatın bütün iniş ve çıkışlarına birebir tanık olması onun iç dünyasını hem besler hem de ciddi anlamda sarsar. Savaş yıllarında babası onu anne karnında bırakarak sonunun nereye varacağı belli olmayan bir yolculuğa çıkar. Annesi Fatma Hanım (1890-1935) ve kendisinden dört yaş büyük olan ablası Sıdika (1911- Kapalı Kayıt) ile bozkırın ortasında bir başına kalakalırlar. Bu yalnızlık ve çaresizlik küçük Mehmet’i hem ev içinde (iç dünyasında) hem de ev dışında (dış dünyada) duyarlı ve dikkatli bir insan yapar. Dolayısıyla Kaplan Hoca’nın zihninde ve gönlünde biriken ilk hatıra kırıntılarından ölümünden birkaç yıl öncesine kadar, onun ruh dünyasının ana eksenini belirleyen temel arketiplerden biri “su” olmuştur. Bu “su” ibaresini burada, sadece basit ve klasik anlamıyla değil, “yağmur”dan“gözyaşı”na kadar bütün mecazî ve metaforik anlamlarıyla birlikte kullanıyoruz.

Ziya Paşa’nın Akar/suyla İmtihani

M. Kaya Bilgegil, Ziya Paşa ile ilgili meşhur biyografisinin bir yerinde¹ merkezinde akar‘su’yun bulunduğu bir alıntı yapar.Bu alıntının kaynağı aslında Taha Toros’un 1940 yılında yayınladığı Ziya Paşa ile ilgili bir çalışmadır:

“... Adana halkı, kuraklık oldukça yağmur duâsına çıkarmış. Ziya Paşa’dan önce, vâlilerin bu duâlarariyâseti de âdet hükmünde imiş. Bir defasında halk yağmur duâsı için Seyhan Köprüsü üzerinde

¹ M. Kaya Bilgegil, *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1979, s. 278.

toplanmış. Vâli'yi bu duâya davet için de üç kişi göndermiş, Ziya Paşa;

-Seyhan nehri buradan akarken sizin onun kenarına yağmur duasına çıkmanızın manası yok... Ben bu halkın başına geçer ve sizinle beraber Allah'tan yağmur dilenirsem sonra Allah bana:

-Koca vilâyetin ünlü bir valisiydin. Yağmur dileneceğine nehirden istifâde etmek usûlünü bulup tarlaları sulatsana, demez mi?

Bu sözleri işiten heyet sessizce geriye dönmüş.”²

Yukarıdaki alıntı, Ziya Paşa'nın Adana Valiliği yıllarını (1878-1880) göz önünde bulundurduğumuzda 1870'li yılların sonuna denk gelir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin son demlerine rastlayan bu olay ve bu olayda takınılan tavır birçok yönüyle ibret verici olmasının yanı sıra; dönemin, idari, ekonomik, tarımsal, zihinsel ve sosyal yönleri hakkında içinde barındırdığı bilgiler bağlamında da zihin açıcıdır. Hadiseye farklı yönlerden bakabiliriz: Devlet adamı **Ziya Paşa** dünyadaki değişme ve gelişmelerin farkında olan, sorumluluklarını bilen bir Vali portresi çizer. Kuraklık olayına bakışı geleneksel anlayıştan ayrı, günün teknolojik gelişmelerine uygun ve moderndir. **Adana halkı** babadan, atadan gördüklerini aynen yapmayı sürdürür ve Seyhan Nehri'nin üstüne çıkarak âdet olduğu üzere dua eder. Dua ederken de kentin valisini yanında/başında görmek ister. Anekdotun **sosyal** ve **dini boyutu** da vardır. Tarıma dayalı bir hayat süren halk kuraklık nedeniyle çaresizdir. Bu insanların, Seyhan Nehri'nin boşa akan suyunu tarlalarına kadar akıtacak ne ekonomik/teknolojik güçleri vardır ne de yaşadıkları zaman diliminde tarımda geline son noktayı sorgulayacak zihinsel algıları. Halk, köprünün ve ayaklarının hemen altından akan ve çok da büyük bir çaba gerektirmeyen önlemlerle tarlalarına gelecek, bereket verecek suyun değil, emeksiz ve zahmetsiz yağacak yağmurun peşindedir. Oysa sözle yapılan duanın yanı sıra, fiili olarak yapılan bir dua şekli daha vardır ki dua eden topluluk bundan habersiz gibidir.

² Taha Toros, *Ziya Paşa'nın Valiliği*, Yeni Adana Basımevi, Adana 1940.

Kaplan Hoca'nın Hayatında Rahmete Açılan Kapı: Su

Bütün bunları niçin anlattık, izah edelim. Mehmet Kaplan Sivrihisar'dan ve dolayısıyla Eskişehir'den ayrıldıktan -hatta koptuktan- uzun bir süre sonra bir gün İstanbul'daki evinde gazete okurken Eskişehir köylülerinin yağmur duasına çıktıklarıyla ilgili bir habere tesadüf eder. Kadın, erkek, yaşlı, genç yüzlerce el beyaz sarıklı bir imam efendinin etrafında toplanmış dua etmektedirler. Memleketiyle ilgili her haber, olay ve durumda olduğu gibi Kaplan Hoca hemen çocukluk günlerini hatırlar ve bilinç altında o günleri yaşamaya başlar. Sıcak, tozlu ve boğucu haftalar ve aylardan sonra, birden bire kara bulutlardan boşanırcasına yağmur yağarken, çıplak ayaklarıyla, gömleğinin sıırsıklam ıslanmasına aldırış etmeden sellerle oynayışını aklına getirir. “Sevinçli” ve “diriltici” bulduğu bu yağmurun ensesinden başlayarak bütün vücudunu ıslatışında, “Tanrı'nın kutsal varlığını ve tabiatın sırlı kudretini” hisseder. Ölmeden birkaç yıl önce bir kere daha yaşayacağı bu ruh hâlini, hem de on altı sene öncesinden hisseder gibi konuşur:

“Suyu muslukta ve bardakta gören ve yağmuru can sıkıcı ve pis bir şey gibi hisseden büyük şehirliler, Anadolu köylüsünün yağmura neden ‘rahmet’ dediğini lügatten öğrenseler bile, yaşanmış bir duygu olarak hissetmezler.”

Kaplan Hoca'nın on altı senenin ardından, yaşadığı bir rahatsızlıktan sonra, bu bahse bir kere daha dönmesini bildirinin sonuna bırakarak, konumuza devam edelim.

Kaplan, yazının devamında, Abdülhak Hamit'in “Sahra” şiirinde yaptığı gibi köy hayatı ve bu hayatın sunduğu imkânlarla, şehir hayatı ve bu hayatın imkânlarını karşılaştırır. Bu karşılaştırmaların ilki (Abdülhak Hamit) romantik, ikincisi (Mehmet Kaplan) realisttir. Bu bakış açısı farklılıkları, *ilkinin* duyguyu *ikincisinin* aklı öne çıkarması sonucunu doğurmuştur, denilebilir.

Kaplan çeşmeden akan suyu âdeta tersine akıtarak büyük göllere ve barajlara varır. Biraz daha geçmişe ve derine giderek asıl kaynağa “güneşe bağlı yer toparlağı”na ulaşır ve Ziya Paşa'nın Adana'da halka “hal diliyle” anlatmaya çalıştığı trajik olguyu şu şekilde kelimelere döker:

“Yağmur duası aczin ifadesidir. Fakat tabiata hâkim olmasını bilmeyen köylü bu hareketinde mazurdur. Şehirlinin elindeki imkânlarla sahip olsaydı, o da suyu muslukta bulabilirdi. Bir yerde biriktirilmesi, borular

ve kanallar vasıtasıyla uzaklara götürülmesi mümkün olan su, pekâlâ köylünün de her an emrine amade bir madde hâline getirilebilir. Medeni milletler bunun çaresini yüzyıllarca önce bulmuşlardır. Eskiden kalma su kemerleri ve kanallar gösteriyor ki Anadolu'da büyük su şebekeleri varmış. Bunlar sonradan bozulmuş, modern vasıtalarla bunlar yeniden daha mükemmel ve daha geniş bir şekilde tesis olunabilir.”³

Yavuz Bülent Bakiler’in; “*En gümrâh ırmaklarım boşuna akıp gitti/Üç-beş adım ötesinde toprağım vardı kıraç.*”⁴ mısralarıyla özetlediği toprakla suyun hikâyesi Ziya Paşa ile Mehmet Kaplan’ın zihninde birleşir. İkisi de konuya eleştirel, akılcı ve analitik bir gözle bakmaktadırlar.

...

Ve gelelim Kaplan’ın on altı sene sonra yaşadıklarına.

Bu bahiste söz İsmail Kara’nın. Yıl 1982’dir. Kara, Mehmet Kaplan’ın Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nde kolon ameliyatı olacağı günün gecesinde hocanın yanında refakatçi olarak kalır. Kaplan Bey’in ne kadar “nazik”, “edepli” ve “utangaç” bir insan olduğunu bu gece burada somut olarak görür. Bu sıkıntılı gecede Kaplan, içinde lavabosu da olan müstakil odada yatmaktadır. Hoca, üç koldan hortumlarla kuşatılmıştır: “Burnundan midesine inen hortum, idrar için sonda levazımı ve tam tekmil serum teşkilatı.”

Zaman zaman daralır Mehmet Kaplan, bazen gözlerini açar, ama ruh hâli hiç de olumlu sinyaller vermez. İşte böyle anlardan birinde, İsmail Kara’dan musluğu açmasını ister ve “dura dura” tane tane şunları söyler:

“Su sesini çok severim İsmail, mübarek bir şeydir bu su... Tazelik, berraklık, zindelik, serinlik, canlılık... Hayat, hayat... Sivrihisar’dan erken yaşlarda ayrıldım fakat bendeki tabiat aşkı ve su sevgisi oralardan kalmış olmalı... Bir tür eskiyi yaşamak, çocukluğa, saflığa, tazeliğe dönmek...”⁵

³ Özet ve alıntılar için bkz: (Mehmet Kaplan, “Su”, *Sevgi ve İlim*, Dergâh Yayınları, İst. 2002, s. 148-149).

⁴ Yavuz Bülent Bakiler, “Anadolu”, *Harman*, İstanbul 2001, s. 35.

⁵ İsmail Kara, “Hem kadeh hem bâde hem bir şûhsâkî...”, *Sözü Dilde Hayali Gözde*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 77.

İsmail Kara, odanın kapısını kapatır ve “su”yu sonuna kadar açar. “Fena sayılmayacak kadar bir su sesi ve su şırıltısı” odayı doldurur. Bir süre sonra, çocukluk günlerine, annesinin sıcak kollarına ve Sivrihisar’a dönen Kaplan rahatlar ve uykuya teslim olur.

On altı yıl önce şehirlilerin “su”yu muslukta görmelerine ironi dolu bir dille atıfta bulunan Kaplan ömrünün son yıllarında köyü özleyen çaresiz bir şehirlidir artık. Çeşmeden akan “su”ya ve “su”yun sesine, *rahmetine* muhtaç bir şehirli. Ne gariptir ki bu ses, bir hastane odasında onun acılarını dindirecek, onu sakinleştirecek, bir dermana, sözün kısası bir *rahmete* dönüşecektir.

Rahmetin Damlaları veya Bir Annesinin Gözyaşları

Bildiriği Mehmet Kaplan’ın hayatındaki en çarpıcı “su” imgesiyle toparlayalım. Bu sefer “su” annesinin hiç dinmeyen gözyaşlarıdır. Mehmet Kaplan, hayatının ilk on üç yılını bir Anadolu kasabası olan Sivrihisar’da geçirir. Bu yıllar bildirinin başında da kısaca değindiğimiz gibi çok zor geçer. Baba askeredir, yetim büyüyen annesine anne tarafından sahip çıkacak kimse yoktur, baba tarafı ise bu onurlu Anadolu kadınına hak ettiği ilgiyi göstermemektedir. Bu nahif ve gururlu anneher iki tarafın “evlerinde de hakir görülmüştür.”

Bütün bunlar, bu üç kişilik aileyi başka bir evde yaşamak, küçük bir oda tutmak, “girinti” olmak zorunda bırakır. Bir zaman sonra ev bulunur ve bu ev Sırmana’nın evidir. “Oldukça büyüktür ve kalın duvarlarla çevrilidir.” Kaplan Hocaların odası “ikinci katta, etrafı açık, tahta parmaklıklarla çevrili koridoru geçtikten sonra en sondadır.” Bu karanlık odanın tepesinde akşam güneşiyle kızıla boyanan bir pencere vardır. Bu inanılması zor iç yakıcı hikâyenin gerisini Kaplan Hoca’nın kendisinden dinleyelim:

“Muhayyilem acaba bir masal mı uyduruyor bilemiyorum; bu pencerenin önünde, küçük, zarif bir şişe dururdu. Annem gözyaşlarını onun içinde biriktirirdi. Bugün inanmayacağım böyle bir intiba, bazen bir masaldan mı geliyor, yoksa gerçek mi seçemiyorum. Bildiğim bir şey varsa, annemin çok sessiz, sakin, daima güler yüzlü, fakat çok hassas bir kadın olduğudur. Akşam güneşi vurunca, parlayan o küçük şişe bana çok

*dokunurdu. Anneme karşı derin bir acıma hissi
duyardım.*”⁶

Mehmet Kaplan’ın hayatındaki **rahmet**in ana kaynaklarından belki de en önemlisi annesidir. Kaplan bedbaht olmak duygusunu hayatında ilk defa, bu devrin bitişinin somut göstergelerinden biri olan Sivrihisar’dan Eskişehir’e taşınırken hisseder. Eskişehir’e taşınmak anneden biraz daha kopmak demektir onun hayatında. Çocukluğun masum ve masalımsı âleminden ayrılıp hayatın ve gerçeğin acımasız yüzüyle de karşılaşmaktır.

Sonuç

1935 yılında henüz yirmi yaşındayken hayatındaki merhamet duygusunun kaynağı olarak değerlendirebileceğimiz bu **rahmeti/annesini** kaybeder Mehmet Kaplan. Bu durum onun iç dünyasında bir daha kapanmayacak bir uçurumun açılmasına neden olur. Hatta bu ölümle Kaplan’ın hayatındaki **rahmet denizi** kurur ve bu boşluk bir daha kolay kolay dolmaz da denilebilir.

Annesinin yokluğunda Eskişehir’den her gün biraz daha kopan Kaplan, daha sonra eşi Behice Hanım’a birçok rolle birlikte “anne”lik⁷ rolünü de yükler ve bu şekilde içindeki boşluğu kapatmanın yollarını arar.

Ek

Bildiriyi,zaman zaman edebiyatın sanat yönüyle de uğraşan Mehmet Kaplan’ın annesiyle ilgili duygularına da yer verdiği “**Düşünce**” adlı şiiriyle bitiriyoruz:

Bir akşam, çocuktum, hatırlıyorum;
Kim bilir nerede? Hangi bahçede?
Ocak başımızda titrerdi bir mum,
Bağ yolundan şevk verirdi aydede;
Bir akşam, çocuktum, hatırlıyorum.

Unuttum nasıldı, kabul oldu mu?
Annemle beraber ettiğim dua;
Harpti, bulamazdık çavdarla mumu,
Hükûmete vermiş idik istida,
Unuttum nasıldı, kabul oldu mu?

⁶ Zeynep Kerman-İnci Enginün, “Çocukluk Yılları”, *Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 134-135.

⁷ Mehmet Kaplan, Âlî’ye Mektuplar, Hazırlayanlar: Zeynep Kerman-İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 239.

Hayat, ne de olsa, tatlı ve güzel!
Dün güneşi seven bir fakir gördüm;
Vınıyordu direklerle akan tel!
Benden can ipine bir daha düğüm!
Hayat, ne de olsa, tatlı ve güzel.

Bir akşam, çocuktum, hatırlıyorum;
Kim bilir nerede? Hangi bahçede?
Ocak başımızda titrerdi bir mum,
Bağ yolundan şevk verirdi aydede;
Bir akşam, çocuktum, hatırlıyorum.⁸

Kaynakça

1. Bakiler, Yavuz Bülent, “Anadolu”, *Harman*, İstanbul 2001.
2. Bilgegil, M. Kaya, *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1979.
3. Kaplan, Mehmet, “Su”, *Sevgi ve İlim*, Dergâh yayınları, İstanbul 2002.
4. Kaplan, Mehmet, Âlî’ye Mektuplar, Hazırlayanlar: Zeynep Kerman-İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.
5. Kaplan, Mehmet, “Düşünce”, *Çığır*, nr. 117, Ağustos 1942.
6. Kara, İsmail, “Hem kadeh hem bâde hem bir şûhsâkî...”, *Sözü Dilde Hayali Gözde*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
7. Kerman, Zeynep-Enginün, İnci, “Çocukluk Yılları”, *Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
8. Toros, Taha, *Ziya Paşa’nın Valiliği*, Yeni Adana Basımevi, Adana 1940.

A YEARNING FOR *BLESSING* IN MEHMET KAPLAN’S LITERARY OPUS

Abstract

Mehmet Kaplan was born in Sivrihisar on March 18th 1915, the time when the epic victory was proclaimed in the battle known as the Battle of Gallipoli. Although he was born in a small town, he made a remarkable influence for the period he lived in, both by writing scholarly works after becoming a member of the academia and in terms of the scholarly fields he founded. Another significant Kaplan’s contribution to science is the fact that he also educated

⁸ Çığır, nr. 117, Ağustos 1942, s. 209.

young scholars, those who followed his path of scholarly effort.

The main aim of the paper is to analyse the terms water/rain in the essays by Mehmet Kaplan, but also as retrieved from the collective memory of his period. In their connotative meaning, these lexemes signify God's blessing, but in Kaplan's perception, they lead us to the source of blessing in his life—his mother, Sidika Kaplan.

This paper attempts to illustrate remembrance and yearning for Mother's blessing present in Kaplan's literary opus, the blessing he longed for his entire life.

Key words: Mehmet Kaplan, mother, blessing, literary opus, terms water / rain